

TRITON

VZPOURA:

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Sally Armstrongová

TRITON
Praha / Kroměříž

Sally Armstrongová

Vzpoura

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Sally Armstrongová

Přeložil Václav Petr

VZPOURA:

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Stanislav Juhaňák – TRITON

Sally Armstrongová

Vzpoura

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © 2013, 2014 by Sally Armstrong

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2015

Translation © Václav Petr, 2015

Cover © Renata Brtnická, 2015

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-857-3

Věnováno Malále Júsufzajové,
která se v Pákistánu zasazuje o vzdělávání dívek:

„Chci světu oznámit: musíte se snažit získat vzdělání, protože je velmi důležité...

Je také důležité, abychom otevřeně odsuzovaly, co je špatné.

*A pokud se děje něco špatného, musíme mít dost sebevědomí na to,
abychom řekly, že se děje něco špatného. Musíme se naučit zvýšit hlas.“*

A věnováno všem, kteří se o toto vzdělávání zasloužili,
zejména Sally Wales Goodrichové (1942–2010), matce, učitelce,
přítečkyni a manželce. Navzdory tomu, že její syn cestoval na palubě
druhého letadla, jež 11. září 2001 narazilo do jedné z budov Světového
obchodního centra v New Yorku, dokázala Sally proměnit neštěstí v dobro
a zbytek života zasvětila vzdělávání afghánských studentek.

Obsah

Úvod: Revoluční cestou / 11

1. Stydět bychom se neměly my, ale vy! / 27

2. Náboženský útlak / 52

3. Záležitost kulturní odlišnosti / 79

4. Příběhy žen / 106

5. Přerušení cyklu mezigeneračního přenosu chudoby / 129

6. Vzestup žen / 155

7. Poslední bariéra / 178

8. Anatomie změny / 189

Závěr: Dívčí úsvit / 214

Poděkování / 223

Vybraná literatura / 225

Rejstřík / 231

ÚVOD

Revoluční cestou

Na Zemi dochází ke změnám. Prožíváme úsvit nového věku. Ženy od Kábulu přes Káhiru a Kapské Město až po New York uplatňují nárok na své právoplatné postavení doma, v práci i ve veřejném prostoru. Uvádějí do pohybu změny takového rozsahu, že nejspíš ovlivní i tak obtížně řešitelné problémy, jako jsou chudoba, mezistátní konflikty, kulturní a náboženské rozpory. Představitelé mocenských struktur jim konečně začínají naslouchat.

Nová vlna změn se neomezuje jen na snahy o slušné zacházení s „malými ženami“¹ nebo na pokusy dotlačit neochotné politické režimy k přijetí těžce vydobytých mezinárodních práv, jež souvisejí se ženami. Současná vlna změn je založena na koncepci, podle níž si svět už nemůže dovolit utlačovat polovinu své vlastní populace. Americký ekonom Jeffrey Sachs, stojící v čele Projektu tisíciletí OSN (*UN Millennium Project*), ukazuje, že se postavení žen bezprostředně pojí se stavem ekonomiky: jestliže někdo prosperuje, prosperuje i ten druhý; je-li někdo upozaděn a strádá, strádají i ostatní. Pokud se nakládá se ženami a dívkami slušně a spravedlivě, ekonomické podmínky obce se podle Světové banky zlepšují.

Lidé monitorující situaci žen ve světě hovoří zcela novým jazykem. Tak například zkušená expertka na americkou zahraniční politiku a spisovatelka Isobel Colemanová, členka Rady pro zahraniční vztahy (CFR, *Council on Foreign Relations*) v New Yorku, říká: „V zemích, v nichž jsou ženy utlačovány, nevyhnutelně selhává stát.“

¹Autorka naráží na slavný román Louisy Alcottové z období války Severu proti Jihu *Malé ženy*, vyprávějící příběh čtyř sester. U nás tento román vyšel v roce 2009 v nakladatelství Knižní klub v překladu Jany Kunové. (pozn. překlad.)

A Farida Shaheedová z Pákistánu, nezávislá expertka Organizace spojených národů v oblasti kulturních práv, prohlásila: „Z větších práv a většího prostoru se dnes může těšit více žen než kdykoli předtím.“

Anebo tento výrok: „Muži a ženy společně představují pár ptačích křídel – aby pták mohl letět vpřed, nesmí si zranit či zlomit ani jedno křídlo.“ Jeho autorkou je Sima Samarová, předsedkyně Afghánské nezávislé komise pro lidská práva (*Afghanistan Independent Human Rights Commission*).

A kanadská právnička Marilou McPhedranová, ředitelka kanadského Institutu mezinárodních ženských práv (*Institute for International Women's Rights*) říká: „Změna nenastane proto, že chceme, aby nastala, nebo proto, že je to pro společnost spravedlivé. Změna nastane proto, že se v procesu angažují lidé.“

Jedním z nejzřetelnějších hlasů nového věku žen je Hillary Clintonová, která jako ministryně zahraničních věcí Spojených států amerických již uvedla řadu významných prohlášení, například: „Současné dějiny dokazují, že dohody, v nichž jsou opomíjeny ženy nebo v nichž se nebere ohled na jejich zájmy, obvykle selhávají. ... V jedné zemi za druhou se stáváme svědky toho, jak ženy pomáhají protlačit mírové dohody do cílové rovinky. Tam, kde jsou z jednání vyloučeny ženy, se až příliš často stává, že výsledné dohody postrádají ukotvení v základních pravdách a s menší pravděpodobností se těší obecné podpoře.“

Dnes konečně ženy dostávají příležitost.

Většina žen na Západě se domnívá, že naše chvíle přišla během druhé vlny ženského hnutí v 60. a 70. letech minulého století (první vlnu reprezentoval boj za volební právo žen, do jehož čela se postavily sufražetky v Austrálii, na Novém Zélandě, ve Velké Británii, Spojených státech amerických a v Kanadě o více než půl století dříve). I když však bylo dosaženo mnoha úspěchů, v oblasti rovnosti spousta žen na Západě nedoběhla do cílové rovinky a ve zbytku světa se dokonce zdálo, že je cílová rovinka nedosažitelným snem. Už tomu tak není. Katalyzátorem současných změn jsou ženy na Východě i Západě a stejně tak v Africe. A těmto ženám poskytují mocnou podporu významné osobnosti z oblasti mainstreamové ekonomie, strategie a politického života, které si uvědomily, že vzdělávání, větší příležitosti a práva žen a dívek představují krok vpřed.

K úsvitu nového věku nečekaně přispěly i tyto dva faktory: zkreslování a nemoc. Rozmach islamismu na konci 20. století přiměl ženy v Asii a na Blízkém východě postavit se proti tomu, co považovaly za nepodařenou extremistickou napodobeninu jejich náboženství. V Africe se ženy v důsledku pandemie AIDS sjednotily jako nikdy předtím, neboť si uvědomily, že pokud nic nepodniknou proti sexuální lehkomyšlnosti mužů, zemřou. Na Západě, kde na přelomu století došlo k rozmachu společnosti založené na infomačních zdrojích a komunikačních

tocích, se stal ženský styl managementu součástí mainstreamu: novým průběžským kamenem v oblasti světa korporací se staly místo hierarchií sítě a místo managementu s řízením shora dolů nastoupilo společné vedení.

Ženy z celého světa spojil Internet, Facebook, Twitter, e-maily a blogy. Ženy v modrých džínsech zjistily, že ženy s muslimským šátkem *hidžábem* nejsou pokorené, němé oběti. Ženy s *hidžábem* zase shledaly, že ženy v modrých džínsech nejsou děvky a bezbožnice. Společně pochopily, že je omezuje beztrestnost a moc prospěchářských mužů, kteří ubližují jejich dětem a ničí jim budoucnost. A pochopily také, že nadešel čas na systémovou změnu. Dnes již ženy získaly tak výrazný vliv, že je všichni, od specialistů na veřejné mínění až po prezidenty, vnímají v novém světle – jako sílu schopnou skoncovat s chudobou a válečnými konflikty a potažmo zlepšit i ekonomické podmínky. Na této změně obecného postoje ženy pracovaly celá staletí.

Zformovala se nová kohorta lidí disponujících dovednostmi měnit pravidla hry. Reprezentují ji miliony žen polapených v osidlech náboženských dogmat a dusících se pod jhem kulturních rozporů. Až donedávna je extremisté umlčovali slovy: „Tohle je naše kultura, naše náboženství, to není vaše věc, nemáte do toho co mluvit.“ V současnosti se již ženy dovedou ozvat a říci zbytku světa, že to jejich věc je, že do toho mluvit mohou a že kulturními tradicemi nelze omlouvat kriminální jednání.

Po vlnách změn na Západě v 60. až 80. letech minulého století se zdálo, že převahy nabylo znepokojivé mlčení. Někteří tvrdili, že feminismus zemřel. Počátkem nového tisíciletí však už začaly pod zdánlivě klidnou hladinou probublávat ambice mladých lidí, zejména v oblastech postižených válkou, například v Afghánistánu, a epidemiemi, například v Africe. Mladí lidé toužili setrást stíny minulosti, pod nimiž se dusily jejich sny. Podobně jako účastníci předcházejícího ženského hnutí také mladí lidé nové vlny se postavili proti tabuizovaným zvykllostem, mezi něž patří i mrzačení ženských pohlavních orgánů. Začali si klást nebyvalé otázky ohledně práva mužů rozhodovat, zda žena smí či nesmí chodit do školy, zda smí či nesmí pracovat mimo svůj domov, zda smí či nesmí něco vlastnit. Teplota stoupala, poklička na hrnci začala poskakovat.

Mladé ženy se zadívaly na staré muže, vyznávající staré obyčeje, novými očima, uštěpačně. Ženy, jež si dříve nedovolily promluvit, se jaly odsuzovat kulturní praktiky a po staletí přežívající falšované náboženské doktríny. Extremistům, misogynům a šovinistům dnes nahání největší strach skutečnost, že ženy v Asii, Africe a na obou amerických kontinentech nacházejí společný jazyk.

V roce 2001 ohromila ženy na celém světě skutečnost, že afghánským ženám s *burkou* (oděvem zakrývajícím nejen celou postavu, ale i celou hlavu) odpírá

vládnoucí Tálíbán nejen vzdělávání a zaměstnání, ale i zdravotní péči. O deset let později, v roce 2011, se konaly demonstrace na káhirském náměstí Osvobození (Tahrír); ženy z celého světa fandily svým sestrám, jež pomáhaly svrhnout egyptský diktátorský režim. Během první dekády nového tisíciletí byly zrušeny nenáviděné pákistánské právní předpisy *hudúd*, jež mimo jiné obsahovaly požadavek, aby si znásilněná žena obstarala čtyři svědky mužského pohlaví, kteří by potvrdili, že znásilnění nezavinila; poprvé byl zpochybněn tradiční kodex právního postavení jednotlivce v Egyptě, který odpírá práva vdaným ženám; kábulské ženy našly odvahu vyjít do ulic – na mírové konferenci obklíčily liberijské ženy muže, zabarikádovaly budovu, prohlásily, že neodejdou, dokud nebude uzavřena mírová dohoda, a v zájmu prosazení svého požadavku se uchýlily k „sex-stávce“. Ve Svazijsku se sešly babičky z pětadvaceti afrických zemí a Kanady a požadovaly zákrok, který by zabrzdil epidemii AIDS. V roce 2012 se ve Spojených státech amerických ženy masově vyjádřily proti náboženské pravici a postavily se za původní výsledek známého soudního procesu *Roeová versus Wade*, který v roce 1973 poskytl americkým ženám právo na potrat. Kanaďanky z řad původních obyvatel Kanady, jež obvinily kanadskou vládu z neochoty zabývat se vyšetřováním případů jejich nezvěstných a pravděpodobně zavražděných sester, tet, dcer a matek, požádaly o pomoc Organizaci spojených národů a dostaly ji – a kanadská vláda se znepokojením zjistila, že ztratila respekt.

K ničemu z toho by nedošlo, kdyby se do čela úsilí o změny nepostavily ženy. Tak například šestnáctiletá Malála Júsufzajová (Malala Yousafzai) se stala mluvčí dívek na celém světě, ztělesněním změny, která se dnes nezadržitelně šíří mezi národy. Ještě před několika lety bychom se nejspíš o jejím osudu vůbec nic nedozvěděli. Když ji příslušníci Tálíbánu střelili 9. října 2012 do hlavy za to, že si dovolila jít do školy a zasazovat se o vzdělávání dívek, nebylo by žádným překvapením, kdyby lidé žijící ve Svátském údolí v Pákistánu přešli novinku se slovy: „No, a co? Je to jen holka!“ A jinde bychom ji po vyslechnutí zprávy o jejím osudu jen politovali se slovy: „Je to děsivé, jenže tak se tam prostě s děvčaty nakládá; nemůžeme jim v tom nijak pomoci.“

Místo toho však Malálin příběh otiskly světové deníky a uváděly ho i rozhlasové a televizní stanice. Lidé sledovali, kde byla Malála ošetřována, jak byla nejprve převezena do Islámábádu a pak do Londýna v Anglii. V únoru jsme mohli zhlédnout a přečíst si veškeré podrobnosti o rekonstrukci její poškozené lebky na chirurgickém oddělení a částečném obnovení sluchu vložním kochleárním implantátem. Tou dobou jsem zrovna dlela ve Victorii v Britské Kolumbii, když mi telefonovali z tiskové kanceláře. „Pospěšte si do studia,“ pobízeli mě, „potřebujeme zpravodajský hit – Malála právě opustila nemocnici.“ Počátkem března se

Malála opět ocitla ve zprávách, jak se s růžovým batůžkem na zádech vrací do školy. A 12. července 2013, v den svých šestnáctých narozenin, se postavila před shromáždění OSN a stylem ostrřílené právničky promluvila o vzdělávání dívek.

Stala se světoobčankou. Zdálo se, jako by obyvatelé planety Země poodhrnuli závoj a náhle na vlastní oči spatřili nesmírnou hloupost lidí odmítajících pouštět děvčata do školy a důsledky poklonování před extremisty dušujícími se, že jednali ve jménu Boha, když střelili do hlavy děvče, které se chtělo naučit číst. Pan Ki-mun, generální tajemník OSN, prohlásil: „Tím, že zamířili na Malálu, extremisté prozradili, čeho se bojí nejvíce: děvčete s knížkou!“

Malála disponuje oním nedefinovatelným charizmatem, v němž se síla pojí s líbezností a odhodláním s jasnožrívostí. Když si vzala na hlavu šátek zesnulé Bénazír Bhuttové a přímočaře a upřímně promluvila před shromážděnými lidmi v OSN, dokonale v sobě spojovala vlastnosti proroka Mohameda s vlastnostmi Ježíše Krista, Martina Luthera Kinga mladšího, Nelsona Mandely a Mahátmy Gándhího.

Onoho 12. července se jí podařilo svět vyburcovat, když řekla: „Byly časy, kdy ženské aktivistky žádaly muže, aby se zasadili o jejich práva. Tentokrát se o ně zasadíme my samy!“ A oznámila ženám, že nastal čas vykročit vpřed: „Mysleli si, že nás kulka umlčí, že budeme zticha, ale mýlili se. Z toho ticha zazněly tisíčovky hlasů. ... Slabost, obavy a beznaděj zahynuly; zrodila se síla, moc a odvaha!“

A změny nepohánějí vpřed jen nově nalezení lídři a lidryně typu Malály. Do války proti utlačovatelům žen a dívek pochodují i pěšáci. Závoj se také poodhrnul, když byla v indickém autobuse partou chuligánů znásilněna a zavražděna Džjoti Singh Pandejová. V reakci na její brutální usmrčení se rázně zvedla opona skrývajících padesát let utajovaných pravd o postavení žen v Indii. Ukazuje se, že země s nejrychleji se rozvíjející demokracií na světě a nejnadějnější ekonomikou potřebuje změnit způsob nakládání s padesáti procenty vlastní populace. Dnes indické ženy vycházejí do ulic a požadují změnu. A svět se na ně dívá novou optikou.

„Tisíčovky lidí byly zabity teroristy, miliony byly zraněny. Jsem jen jednou z nich,“ říká Malála. „Stojím zde tedy jen jako jedna z mnoha. Nemluvím za sebe, ale za ty, jejichž hlas není slyšet, ale měl by být slyšet. ... Jedno dítě, jeden učitel, jedna kniha a jedno pero mohou změnit svět.“

Tato šestnáctiletá dívka se jako jakási moderní Johanka z Arku zotavila ze střelné rány do hlavy a získala pozornost světa. Vystoupila na tribunu a svět jí naslouchá.

Angažovanost ve věci vzdělávání děvčat představuje jeden z hlavních posunů dneška. Afghánské ženy například nehovoří o negramotnosti, ale o slepotě.

Když jsem se jich ptala, co myslí slepotou, jedna žena mi odpověděla: „Neumím číst, takže nevidím, co se děje.“ Ani ne deseti slovy mi tak vysvětlila systém, na který vládnoucí muži spoléhají celá staletí – systém udržování žen v nevzdělanosti, aby nevěděly, co se děje.

Nárůstem vzdělanosti se způsob života žen a dívek mění. V Saúdské Arábii se každoročně zvyšuje počet děvčat, jež vstupují na základní a střední školy, o 8,3 %. Ženy, jež v letech 2011–2012 protestovaly proti zákonu, který jim zakazoval řízení motorových vozidel, byly zubařky, profesorky a specialistky na informační technologie. Tyto ženy a jejich dcery již nejsou ochotné žádat své mužské poručníky o svolení, když se potřebují volně pohybovat po své vlasti, vycestovat do zahraničí nebo podstoupit lékařský zákrok. Porodnost v Saúdské Arábii navíc klesá na evropskou úroveň. Obyčeje, jako třeba povinnost vdát se za nejbližšího příbuzného, ztrácejí oblibu. Farida Shaheedová říká: „Čím více možností volby ženy mají, tím méně jsou v područí svých manželů, otců, kněží a *mulláhů*.“

Cílem změn, jež v této knize popisují, není porážka mužů ženami, triumf západních hodnot nad hodnotami východními nebo vítězství jednoho náboženství nad jiným náboženstvím. Je jím řešení některých nejnaléhavějších a nejúpornějších problémů světa – chudoby, válečných konfliktů a násilí. Tento ženský manifest se píše v afghánských domcích z nepálených cihel a na káhirském náměstí Tahrír, také v konžských lesích, kde se ženy skrývají před domobranou, v azylovém útulku v severní Keni, kam se uchýlilo 160 děvčat ve věku od tří do sedmnácti let, jež zažalovaly vládu za to, že je nedokázala ochránit před znásilněním. Jejich žaloba by měla znamenat precedens do budoucnosti.

Městské i vesnické revolucionářky a vizionářky z celého světa vytvářejí dějiny. V jejich čele kráčí ženy jako Gloria Steinemová, Hillary Clintonová a Isobel Colemanová ze Spojených států amerických, Sima Samarová z Afghánistánu, Farida Shaheedová z Pákistánu, Širín Ebadiová z Íránu a Ellen Johnsonová-Sirleafová z Libérie. Seznam hráček měnících pravidla hry zahrnuje i jména jako Luz Méndezová z Guatemaly, Sifiwe Hlofeová ze Svazijska, Mary Ebertsová, Fiona Sampsonová a Margot Franssenová z Kanady a jména žen ze všech vzdálených koutů planety, jež se účastnily pochodů, psaly petice a solidárně se postavily za odstranění nábožensky a kulturně posvěcených aktů násilí proti ženám a dětem.

K úspěšnému hnutí se ihned připojili podporovatelé, podobní znovuzrozeným vyznavačům ženské síly. Filantrop Bill Gates říká: „V posledním desetiletí jsme byli svědky většího pokroku v boji proti nerovnosti než v kterékoli z předešlých pěti dekad.“ Doug Saunders, významný fejetonista kanadského deníku *The*

Globe and Mail, píše: „Nejmocnější síly světa jsou právě v této chvíli... všechny soustředěny kolem mytické postavy mladé dívky,“ a odvolává se na kampaň Protože jsem dívka (*Because I Am a Girl*) dobročinné humanitární neziskové organizace Plan International, v níž se zdůrazňuje, že osud dívek a mladých žen je zcela totožný s osudem jejich vlastní země a společnosti. Britská královská rodina ukončila v roce 2011 tisíciletou tradici práva prvorozenství (primogenitury), které jako následníky trůnu upřednostňovalo muže před ženami, a přidělila nyní stejné právo ženám i mužům. Americká spisovatelka a feministka Naomi Wolfová říká: „Jakmile začnete vzdělávat ženy, je pravděpodobné, že následný masivní kulturní posun bude provázen demokratickou kampaní.“ A harvardský psycholog Steven Pinker, autor nedávno vydané knihy o násilí v lidské společnosti *Lepší andělé naší přirozenosti* (*The Better Angels of Our Nature*), jednoznačně ukazuje, že svět vedený ženami by byl mnohem mírumilovnější. „Během dlouhých lidských dějin ženy byly a budou zklidňující silou. Tradice válek je záležitostí mužů: ženy v původních kmenových společenstvích nikdy nevytvářely skupiny, jež přepadávaly sousední vesnice.“ Pro ženy je bezpečí něčím víc než jen stavem bez válek. Bezpečí pro ně znamená, že se o ně přirození dětí někdo odborně postará. Znamená, že jejich děti budou beze strachu chodit do školy. Znamená, že se bude obdělávat půda, aniž by hrozilo, že v ní bude mina, a že ženy budou moci pokojně chodit z vesnice pro vodu, aniž by je cestou k prameni někdo znásilnil a zabil.

Dne 31. října 2000 přijala Rada bezpečnosti OSN jednohlasně rezoluci č. 1325, v níž si poprvé všímala nepřiměřenosti a specifčnosti dopadu ozbrojených konfliktů na ženy a přiznala, že příspěvek žen k prevenci konfliktů, k mírotvorbě, řešení konfliktů a budování míru zůstává nedoceněn a málo se využívá.² V rezoluci zároveň zdůraznila důležitost rovnoprávného postavení žen a jejich plného aktivního zapojení do procesu nastolení míru a bezpečnosti. Hezká slova. Faktem však po uplynutí více než desetiletí zůstává, že si ženy dosud musejí klest cestu k vyjednávacímu stolu a že jsou z jednání často vyřazovány. Hillary Clintonová vyhláší: „Pokud chceme v urovnávání nejzávažnějších konfliktů světa nějak pokročit, musíme k rozhovorům přizvat ženy!“

² I když se to tak může jevit, tyto termíny nejsou libovolné, ale tvoří součást rozsáhlé mírové terminologie, v níž jsou jednotlivé pojmy obvykle jasně definované a kde se přísně rozlišuje, zda jde o mírotvorbu (*peacemaking*), udržování míru (*peace keeping* či *peacekeeping*), vytváření míru (*peace making* či *peacemaking*), podporování míru (*peace support*), budování míru (*peace building*) či o mírové operace (*peace operations*). Posledně zmíněný pojem se paradoxně užívá pro „všechny vojenské operace zaměřené na vynucování míru“ (*peace enforcement*). (pozn. překlad.)

Není to nová myšlenka. Už před mnoha lety, v roce 2001, se o dalekosáhlých pozitivních dopadech dobře řízené ekonomiky a právě v této souvislosti o klíčové roli žen zmiňovala americko-kanadská spisovatelka a aktivistka Jane Jacobsová ve své knize *Podstata ekonomiky* (*The Nature of Economies*). Jacobsová využila literární formu platonského dialogu – konverzace pěti fiktivních přátel u šálku kávy – a do úst jedné ze svých postav vložila následující slova: „To je důvodem, proč společnost, která utlačuje ženy a chová se k jejich práci opovržlivě, je ekonomicky značně zaostalá. Polovina populace takové společnosti, i když vykonává společensky důležité práce, například vaření a přípravu jídel, uklízení a praní, šití oděvů a přípravu léčebných prostředků, je totiž ze samostatného rozvíjení všech těchto prací vyřazena – a nikdo jiný se jimi nezabývá. Není divu, že machistické společnosti mají tak žalostně slabou ekonomiku.“

Od chvíle, kdy Jacobsová tuto pasáž napsala, se představa zlepšování ekonomiky a omezování chudoby a násilí skrze zplnomocnění žen začala rychle šířit. Cesta k této koncepci ovšem trvala dlouho, byla zrádná a nebezpečná. Ženy na ní musely překonat celá tisíciletí útlaku a úskoků. Jen za to, že si dovolily projevit vlastní názor, byly pohřbívány zaživa. Když neporodily mužského dědice trůnu, byly státy. Ženy trpěly svazováním chodidel, jež mělo zaručit vytvarování líbezných a neužitečných nožek k potěše manželů (nožky pak byly tak malé a deformované, že ženy trpěly bolestmi a jen stěží chodily, tím spíše nemohly utéci). Neustále byly podrobovány mrzačení pohlavních orgánů, byly zabíjeny „ze cti“ a vstupovaly do manželství z donucení. Dodnes jsou vsazovány do žaláře za to, že byly znásilněny, to se děje například v Afghánistánu. Někteří klerici a náboženští vůdci dodnes hovoří o ženách jako o děvčkách, hampejznicích a nestydatých intrikářkách, jako o tvorech bez mozku, ba dokonce bez duše. Dějiny úsilí žen o změnu jsou dějinami ohromující odvahy, pevnosti, houževnatosti a důvtipu.

Ve Francii se ženy jako Christine de Pizanová zasazovaly o ženská práva již na počátku 15. století. Význačná spisovatelka, sociální reformátorka a feministka Mary Wollstonecraftová se v druhé polovině 18. století snažila o totéž v Anglii, kde v roce 1792 napsala dílo *Obrana ženského práva* (*A Vindication of the Rights of Woman*). Mezi těmito dvěma dějinnými zlomy vládly jako monarchové ženy, kastilská a aragonská královna Isabela Kastilská, anglická královna Alžběta I., královna Kristýna I. Švédská a ruská carevna Kateřina II. Veliká, každá z nich v postavení zahrnujícím i jistou formu ženské emancipace. Ženy stály v čele „chlebových nepokojů“ v Anglii a Francii v 17. století, protestovaly proti nedostatku soli v koloniích Nové Anglie v 18. století a zabývaly se problematikou rovnosti ve světovém právu již před pěti staletími. Hnutí sufražetek a kanadská

Proslulá pětice (*Famous Five*) agitovaly za změnu počátkem 20. století a na začátku druhé vlny feministického hnutí v šedesátých letech 20. století se v této oblasti proslavily další ženy, například americká spisovatelka a feministka Betty Friedanová či kanadská spisovatelka a aktivistka Doris Andersonová. Když se v roce 1972 poprvé hrála píseň australské skladatelky a zpěvačky Helen Reddyové *I am Woman* (složila ji s Rayem Burtonem a zpívá se v ní: „*I am woman, hear me roar*“ – „Jsem žena, poslouvej, jak řvu!“), zněla jako volání do zbraně. V minulosti se však často stávalo, že to, co si ženy vydobýly, doznalo posléze modifikací a ženy byly zatlačeny zpět do tradičních rolí matek, manželek, pečovatelek nebo svůdnic.

Během uplynulých pěti desetiletí se pokoušela změnit zákon a *status quo* a zlepšit podmínky života žen druhá vlna ženského hnutí. Stylem dvojhlavého zvířátka (které má hlavu na obou koncích těla) z příběhů o doktoru Dolittleovi dosáhly ženy významných úspěchů (když se jim do ústav států podařilo vložit genderovou rovnost), ale zaznamenaly i vážné neúspěchy (když se jim nepodařilo prosadit více žen do parlamentů, které by mohly změnit politickou kulturu v Kanadě, Spojených státech amerických a zemích Evropské unie). Dokonce i tam, kde byly pro členství žen v parlamentu zavedeny kvóty, například ve Rwandě a Afghánistánu, se ženy setkávaly se zatvrdělým odporem ke všemu, co navrhovaly. Dnes se však začínají jednotlivá vlákna nezbytná pro pokrok v oblasti lidských práv splétat do velké společné tapisérie změn. Chcete napravit ekonomiku? Dovolte pracovat ženám. Zaostává zdravotnictví? Zlepšete péči o rodičky a novorozence. Problém s válečným konfliktem? Pusťte k jednacímu stolu ženy. Zůstává chudoba vytrvale na nepřijatelně nízké úrovni? Zeptejte se svých žen, jak si poradit s rozpočtem.

Je to samozřejmě značné zevšeobecnění, ale na základě vlastních novinářských zkušeností se ženami v oblastech válečných konfliktů, v rozvojových i rozvinutých zemích mohu říci, že ženy jsou spíše pro férovou politiku než pro mocenské ambice a spíše je zajímá mír než míra zisku. A vůdčí osobnosti ženského hnutí již dávno konstatovaly, že pocit sounáležitosti ve společenství je pro ně mnohem důležitější než pocit převzetí kontroly. Věk informatiky snižuje potřebu mocenské hierarchie řízené shora dolů ve prospěch méně konfrontačních způsobů vedení, jež upřednostňují ženy. Gloria Steinemová, nejspíš nejznámější současná feministka světa, před dvaceti lety předpověděla, že definitivní změna sice nastane až za dlouho, ale „jednoho dne tiše převezme správu Země armáda šedovlasých žen“.

Jako novinářka vyprávím příběhy žen již pětadvacet let. Donedávna byly útlak, zneužívání, týrání a druhořadé postavení žen vnímány jako nezměnitelný

úděl ženského života, diktovaný kulturou a náboženstvím. Toto nakládání se ženami je však dnes chápáno jako příznačné pro selhávající ekonomiku, jako důsledek odstavení poloviny světové populace na vedlejší kolej.

Podobně jako videa na YouTube se mi v duchu přehrávají následující scény: Chorvatka hromadně znásilněná muži v roce 1991, protože žila ve vesnici, kterou chtěli útočníci dobýt. Ženy ze senegalské vesnice Malicounda Bambara, jež se spojily a v roce 1997 veřejně přísahaly: „Nikdy víc, ne má dcera!“ a zrušily zvyk ženské obřízky. Negramotná dívka na afghánské planině Šomali, která se stala jedinou poručnicí svých mladších šesti bratrů a sester poté, co jim Tálibán v roce 2000 zabil rodiče a babičku a která mi sdělila: „Půjdu do školy, naučím se číst a psát a vezmu je s sebou.“ Ženy v Nairobi, jež v roce 2010 uspořádaly veřejné shromáždění, na němž prohlásily manželské znásilnění za zločin, a dodaly: „Konečně jsme se dočkaly dne signalizujícího začátek konce násilí.“ Kanaďanka vyrůstající v polygamní rodině, donucená uzavřít polygamní sňatek, v jehož důsledku měla osm vlastních dětí, šestasedmdesát nevlastních dětí, sedmačtyřicet bratrů a sester – a její sestry byly manželkami jejího manžela. Když z rodiny odešla, využila jednu ze svých nejlepších vlastností, smysl pro humor, aby shrnula absurditu oné polygamní sekty: „Stala jsem se svou nevlastní prababičkou!“

A stále si všímám v životě těchto žen hulvátů, jimž beztrestně prochází, když mladým dívkám brání v přístupu ke vzdělání a ženám zakazují chodit do práce, a všímám si pachatelů znásilnění a válečných magnátů, kteří v ženách vidí přinejlepším zboží, a tzv. Božích mužů, jejichž misogynie nezná mezí. Ti všichni se dnes ocitají pod drobnohledem. Diplomaté a aktivisté již nejsou umlčováni muži, kteří prohlašují, že jednájí ve jménu Božím a že nikdo mimo jejich kulturu a víru nebude poukazovat na chyby v jejich zvyklostech. Z tvrzení, že násilí „není vaše věc“, se stal oxymóron. Násilí je věcí nás všech.

Od roku 1985 vydává Světová banka každých pět let zprávu, v níž upozorňuje, že když se holčičkám věnuje pozornost (když se jim poskytne vzdělání, lékařská péče a kvalitní strava), ekonomika obce se zlepšuje. Proč? Protože pak se dívka vdává později, má méně dětí a tyto děti jsou zdravější. A tajemství nespočívá jen v tom: na mnoha místech představuje ženská inteligence nevyužitý zdroj. Pokud se začnete o tento zdroj starat, užitek z něho se z domácí sféry přelije do veřejného života. Na základě výzkumu uspořádaného dobročinnou humanitární neziskovou organizací Plan International se zjistilo, že stupeň omezení chudoby a ekonomický růst země je (mezi všemi faktory na prvním místě) přímo úměrný úrovni vzdělání dosaženého ženami. V roce 2010 uspořádaly Massachusettská technika (MIT) a Carnegieho-Mellonova univerzita studii o kolektivní inteligenci

a zjistily, že když se ke zkoumané skupině přidají ženy, kolektivní inteligence skupiny se zvýší.

Kdysi se nikdo nepozastavoval nad tím, když lidé o ženách arogantně prohlášovali, že znásilněné ženy si o znásilnění říkaly a že ženám, jež manželé bijí, se to líbí. V zemích, kde již ženy dosáhly emancipace, se nikdo nic takového neodvážil říct. V roce 1994 se jeden kanadský soudce v Albertě vyjádřil, že když se mladá žena ucházela o místo obsluhy jeřábu na stavbě, „neprezentovala se... v dámském kloboučku a krinolínové sukni“, a tak byla znásilněna. Naznačoval tím, že to byla její chyba, a dodal: „Dobře volené slovo, plesknutí přes ústa nebo... dobře mířená rána kolenem by byly lepší odpovědi než pachatele dráždit.“ Soudce byl za to zbaven funkce.

Když v roce 1982 přednesla poslankyně Margaret Mitchellová v dolní komoře kanadského parlamentu myšlenku radikální reformy soudnictví – reformy, která by zahrnovala kriminalizaci manželského znásilnění a sexuálního napadení, včetně kriminalizace týrání žen a dětí a incestu –, její kolegové ve sněmovně se smáli! Když byl v roce 1983 přijat nový zákon o sexuálním napadení, nesmál se nikdo. Dnes se podobné změny požadují i v jiných částech světa. Nepokrytě a bez eufemismů se dnes mluví o vraždách „ze cti“, o mrzačení ženských pohlavních orgánů, o sňatcích z donucení i o nepřehledné řadě útoků na ženy a dívky. Nejde o skutky charakteru kulturního, nýbrž kriminálního. Až do nedávné doby se kritika zvyklostí souvisejících se sexem a zneužíváním považovala za tabu. Pokud by se však o těchto věcech nemluvalo, změna by nenastala. Nyní o nich ženy hovoří a jejich diskuse nám mění život.

Vzpomínám si, jak jsem v roce 2002 přiletěla do Bangladéše v rámci výzkumu týrání žen, jež bylo stále častější a stále krutější. Ženy byly manžely bity, měly vykloubené končetiny, do tváří jim byla stříkána kyselina, jedna byla přivázána k železničním kolejím a zachráněna těsně před příjíždějícím vlakem. Když jsem kráčela k vesnici s Ritou Adhikaryovou, která pracovala pro nevládní neziskovou organizaci World Vision, zagestikulovala na mě mladá žena, která se snažila skrývat u okraje vozovky. Když jsem se k ní přiblížila dostatečně blízko, všimla jsem si, že je jakoby těžce opášená. Puchýři pokrytá kůže se jí odlupovala zpod prsů, z paží i obličeje. Jedno oko po zjevném bití téměř vylézalo z důlku. Když jsem se jí zeptala, co se stalo, muži, kteří se shromáždili na ulici a sledovali nás, prohlásili, že je to hlupačka, která na sebe převrhla nádobu s vařící vodou.

Rita promluvila: „Převrženou vodou by si nespálila prsa zespodu. To by šlo jen tehdy, kdyby na ni vodu někdo vychrstl. Kdo to udělal?“ Vyslechla opodál stojící ženy, shromáždila fakta a zavolala policii, které sdělila podrobnosti a jméno muže, který ženu napadl. Nakonec postižené ženě vysvětlila, kde sežene pomoc

a přístřeší. Když jsem o případu napsala do časopisu *Homemaker's*, měl vydavatel zájem zveřejnit fotografie, jež jsem pořídila na místě a jež názorně ukazovaly ženina zranění. Snímky však byly příliš drsné, realita příliš šokující, a tak redakce nakonec využila jiné snímky. Či útlocit se však zatajením strašlivé pravdy ochraňuje? Proč hanbu pocítují spíše oběti, místo aby se styděli pachatelé?

V roce 2012 však za podobný příběh získala cenu americké Akademie filmového umění a věd (Oscara) pákistánská režisérka Sharmeen Obaidová-Chinoyová. V krátkometrážním snímku *Zachovat si tvář* (*Saving Face*) zdokumentovala děsivá zranění, jež pákistánské ženy utrpěly poté, co jim muži nastříkali do tváře kyselinu. Obrátila pozornost k ohavným zločinům, o nichž se nikomu nechtělo mluvit. Během pouhých deseti let se podařilo setřít filtr z optiky veřejnosti a prolomit mlčení jak v Pákistánu, tak v jiných zemích. Mluvit o problému je protijedem na jed útlu a nespravedlnosti. Prvním důsledkem toho, že se postižené ženy se svou zkušeností svěřily, je uvědomění si, že druzí lidé žijí jinak. Ženy v Afghánistánu si to začaly uvědomovat ve chvíli, kdy pochopily, že jejich náboženství bylo zmanipulováno politickými oportunisty: navzdory všemu, co tvrdili fundamentalističtí *mulláhové*, text Koránu mohl omluvit akce extremistů jen stěží. Druhým důsledkem sdílení těchto příběhů je překonání zneklidňující osobní otázky, kým se jako ženy staneme, pakliže svůj dosavadní způsob života změníme.

V roce 1997 se mi senegalské ženy svěřily, že o plánu na zrušení drastické ženské obřízky diskutovaly s představenými vesnic a *imámy* celé měsíce, neboť je zpočátku dělila představa, že by bylo možné ukončit dva tisíce let starou kulturní zvyklost. Podobně jako ostatní ženy, jež se pokusily změnit *status quo*, i senegalské ženy napadlo, zda se změnou starobylého obyčeje nezmění i jejich vlastní totožnost. Jakmile však učinily první kroky, zbytek už byl spíše záležitostí houževnatosti a trpělivosti.

Arabské jaro se rozhořelo jako důsledek kombinace shromáždění na barikádách, diskusí u studny a peticí vládcům. V důsledku nečekaného činu tuniského občana Mohameda Buazíziho, který se 17. prosince 2010 na protest proti útlu a korupci upálil, se spustila revoluce, která zaplavila Blízký východ a severní Afriku. Dějiny nás učí, že bariéra prvnímu útoku vždycky odolá. S každým dalším náparem však víc a víc slábne, až se nakonec prolomí. Zesnulá kanadská novinářka a sociální aktivistka June Callwoodová to formulovala slovy: „První věc, které je třeba se zbavit, je očekávání, že poctivost nakonec vždycky zvítězí; pravdou je, že většina pokusů zakročit a vymýtit zločin končí jen částečným vítězstvím nebo naprostým selháním. To ovšem nevadí. Ve vesmíru nic nepříjde vniveč. Budoucnost ukáže dokonce i plody úsilí, jež zdánlivě nikam nevede. Zdá se, že systém zůstal neotřesitelně neporušený, ale ve skutečnosti v něm zejí

fatální trhliny. Smete ho už příští úder, nebo ten, co přijde po něm. Přinejmenším dostane někdo někde lekci, poučí se a příště bude pozornější, ohleduplnější.“

Touto strategií se řídili lidé v Polsku a Československu a ostatních zemích bývalého sovětského bloku. Občané Tuniska, Egypta, Jemenu, Sýrie, Libye a zbytku severní Afriky a na Blízkém východě dnes dělají totéž. Ženy se bez výjimky těchto protestů účastnily a projevovaly pevnost, houževnatost a odvalu. Na barikádách stály po boku mužů, ale jejich boj za emancipaci vždy přesahoval snahy o sesazení despotických vladařů. Během obou intifád (palestinských povstání proti izraelské okupaci v roce 1987 a opět v roce 2000) dr. Salwa Al-Nadždžábová, gynekoložka a porodní asistentka z Ramalláhu na Západním břehu, a její kolegyně zjistily, že počet vražd „ze cti“ na palestinských autonomních územích dramaticky poklesl. „Během intifády jsou ženy vnímány jako partnerky,“ vysvětluje dr. Salwa Al-Nadždžábová. „Mladé ženy a mladí muži společně píší pamflety, společně házejí kameny, společně pracují v terénu. V té době frekvence zabíjení žen „ze cti“ klesá. Když se politická situace nemění, ženy se vrací domů. Od té chvíle už nejsou vnímány jako partnerky, ale jako ženy, a frekvence zabíjení žen „ze cti“ [opět] stoupá.“

Podobný otřes zažily Egyptanky, když se v roce 2011 účastnily pochodu při oslavách Mezinárodního dne žen, jen několik týdnů po historických událostech na káhirském náměstí Osvobození (Tahrír). Byly napadeny muži v davu i příslušníky domobrany. Některé z nich byly podrobeny zkoušce panenství – jinými slovy, byly znásilněny – a bylo jim nařízeno, aby se vrátily domů. Staré známé výhrůžky je však nezastrašily. Vytvořením webových stránek, jež nazvaly *HarassMap*, si osvojily vynikající metodu, jak do městských map zaznamenat každý jednotlivý případ osahávání, volání „fuj“, svlékání očima, poznámek sexuálního charakteru, stalkingu, obscénních telefonních hovorů, nemravného obnažování, sexuálních návrhů, zastrašování výrazem tváře, znásilnění a sexuálního napadení. Na těchto stránkách se rovněž vystavují zprávy, obvinění a popisy zevnějšku obtěžujících. Je to důvtipný nový způsob, jak pojmenovat, poukázat, popsat a udělat ostudu těm, kdo se dopouštějí obtěžování. Stránky rovněž poskytují odkazy na právní a psychologické poradny. Jejich tvůrkyněmi jsou ženy, jež stály na barikádách a už se nehodlají vrátit domů.

Hra, která trvala celá staletí, je náhle u konce. Ukazuje se, že týrání žen a dívek je taktická šikana provozovaná staromódními samci, kteří sice již nepatří do tohoto světa, ale pokoušejí se zůstat u moci. Před deseti lety se přístup politiků začal měnit, byla zahájena podpora programů s genderovou složkou, ať už vzdělávacích, zdravotních, nebo programů pro malé firmy. Dnes se vlády pyšní financováním iniciativ šířících vzdělávání a zdravotní péči mezi dívkami. Dokonce

i výkonné rady korporací se předhánějí v lákání žen, protože ekonomičtí experti zjišťují, že zisk a produktivita stoupají přímo úměrně počtu žen jmenovaných do představenstva. A v tisku se publikuje stále více článků o ženské emancipaci, a to i v zemích, v nichž dosud panují starobylé režimy, tradičně potlačující práva žen.

Tato kniha je příběhem revoluce v ženském životě. Jeden z příběhů vypráví o mladé Afghánce Núrđžahán Akbarové, která se svou přítelkyní Anitou Hajdaryovou založila hnutí Mladé ženy za změnu (*Young Women for Change*, YWC), organizaci moderní a provokativní zároveň. A tyto dvě ženy se toho odvážily v jednom z hlavních měst světového útlaku žen – v Kábulu. Jejich cílem je přepracovat mapu emocionální krajiny Afghánistánu.

Když jsem se v roce 2012 s Núrđžahán Akbarovou seznámila, bylo jí sice jen jedenadvacet let a měřila sotva 155 cm, ale reprezentovala tvář nového Afghánistánu. „Chci mobilizovat mladé,“ pověděla mi. „Pětašedesát procent afghánské populace je mladší třiceti let. Nikdy jsme neválečili. Máme nové představy. A chceme skoncovat se starými zvyklostmi, které nikdo nechce.“

V roce 2013 přešla k jiné organizaci, usilující o emancipaci žen skrze poezii, ale v roce 2011, když zakládala hnutí Mladé ženy za změnu, byla studentkou 2. ročníku univerzity Dickinson College v Pensylvánii. Na každé prázdniny se vracela domů do Kábulu a spolu s Anitou Hajdaryovou iniciovala projekty, jež měly Afghánistánu přinést změnu. Dívky začaly budovat tenisový kurt pro mladé lidi a pořádaly kurzy gramotnosti pro děti. Akbarová nicméně říká: „Chtěly jsme pracovat na otázkách, jež se staly naší posedlostí. Jako ženy vyrůstající v Afghánistánu jsme zažily hodně diskriminace. Byly jsme svědky nespravedlností, jako jsou sňatky z donucení, časná manželství, sexuální obtěžování a bití.“ Dívky měly pocit, že už nemohou déle čekat na činy těch, kteří slibovali změnu – na Karzajovu vládu, na OSN, na zbytek mezinárodního společenství.

Núrđžahán Akbarová sdělila několika přítelkyním, že uspořádá v restauraci malý mítink. Doufala, že se jich tam ukáže alespoň pět. Přišlo sedmdesát zájemkyň a majitel restaurace shledal představu, že se v jeho podniku schází shromáždění žádající ženská práva, tak neúnosnou, že je všechny vykázal. Ženy si tudíž našly kancelářské prostory a začaly se scházet tam. Od té doby předaly starost o tenisové a gramotnostní programy jiným a samy se soustředily na pořádání výstav výtvarného umění zaměřeného na ženská práva, na série osvětových přednášek a protestní pochody, jimiž chtěly ukončit obtěžování žen na ulicích. Na jaře 2012 dokonce otevřely internetovou kavárnu pro ženy. Během té doby získávaly pro své ženské hnutí i mladé muže.

„Zpočátku jsme si myslely, že muže nepotřebujeme, a když jsme uvážily, že některé ženy mají zakázáno komunikovat s muži, chtěly jsme mít jistotu, že se

u nás budou všechny aktivistky cítit v klidu a pohodě," vysvětlovala Akbarová. „Jenže v naší společnosti panuje na všech úrovních segregace – kmenová a genderová –, čímž se od sebe izolujeme. V tom pokračovat nechceme, takže jsme dospěly k závěru, že muže potřebujeme, tedy takové, kteří by šli příkladem a otevřeně mluvili proti násilí na ženách. Muži, kteří se staví za ženy a kritizují násilí, sice čelí ve společnosti silnému odporu, ale mladí lidé naši věc pochopí lépe, když uvidí, že muži a ženy z různých etnických skupin stojí [na veřejnosti] při sobě.“

Akbarová vytrvale a provokativně poukazuje na spoustu zpátečnických zvyklostí. Pokud ji na ulici obtěžuje nějaký muž – pokud rozebírá stav jejího panenství, komentuje její prsa nebo ji nazve prostitutkou, protože jde bez pánského doprovodu –, což se v Afghánistánu stává naprosto běžně, zastaví se a zeptá se ho: „Proč to říkáte?“ Pokud ji začne osahávat, což je také docela běžné, řekne mu: „Jaký máte problém? Tahle ulice je i moje. Mám právo chodit svobodně po svém městě.“ Chce, aby se muži přestali chovat způsobem, který považuje za groteskní. „Pokud mě začnou obtěžovat fyzicky, praštím je svým batůžkem. Když se jich zeptám, o co se to pokoušejí, cítím, že jim do srdce zasévám semínko pochybností, což je cenné. Příště si možná napřed rozmyslí, co řeknou nebo udělají. Jakmile začnete poukazovat na nespravedlnost, musíte to dělat celou svou bytostí, to vám dodá hodně síly.“

Núrdžahán Akbarová se dokonce vydala po hlavní třídě čtvrti Kārte Seh v západním Kábulu – v jejímž sousedství sídlí organizace Mladé ženy za změnu – s nahrávacím zařízením ukrytým pod muslimským šátkem a shromažďovala důkazní materiál o neobyčejně nechutných věcech, jež muži říkají ženám na ulici. Nahrávku pak poskytla společnosti ABC News, která ji rozeslala rozhlasovým a televizním stanicím v Kábulu, aby se afghánští posluchači a diváci poučili. Akbarová a její spolupracovnice mají pocit, že nemají co ztratit. „Afghánské ženy se dostávají do vězení za to, že byly znásilněny, jsou zabíjeny za to, že porodily holčičku, je jim bráněno chodit do školy, celý život musejí trpět obtěžováním.“ Akbarová si cení příkladu afghánských matek, které, i když neustále týrány, bojují za vzdělání svých dcer, mezi něž se sama řadí. „Během posledních třiceti let jsme viděly, čeho jsou muži schopni,“ říká Akbarová. „Teď uvidíme, čeho jsou schopné ženy!“

Jednou za čas – možná jen jednou za život – dostanete příležitost vyprávět příběh o tom, jak lze změnit životy lidí. Proces změny obvykle bývá otázkou odvahy, je náročný na čas i peníze, tu a tam může být i srdceryvný, ale celý tento počín se nakonec vyplatí natolik, že se stane součástí legend. Každé hnutí a většina snah o změny však trpí špatným načasováním, nezdary a neúspěchy. Proces

změny se vyživuje z hněvu a rozčarování, ale i z inspirace a trpělivosti. Současné dění představuje kulminaci všech dosavadních vln ženského snažení. Jakmile se začne se změnami s upřímným nadšením, jakmile se proces rozjede a nabere dostatečnou rychlost, už se zastavit nedá.

Mnoho lidí zůstává pesimisty. Říká se, že jakmile se Tálibán vrátí k moci, budou afghánské ženy opět vrženy zpět do období temna. Jiní tvrdí, že ženy arabského jara představovaly jen pomíjivou epizodu a že drakonický kodex právního postavení jednotlivců, který určuje charakter rodinného života, způsob uzavírání sňatků, rozvody a dědictví, je udrží opět v područí.

Nevěřím, že by se některá z těchto předpovědí mohla uskutečnit, a nevěří tomu ani jedna z žen, s nimiž jsem v rámci této knihy hovořila.

KAPITOLA 1

Stydět bychom se neměly my, ale vy!

Už po první etapě jsme si uvědomily, že jsme nebyly šílené. Šílený byl systém.

– GLORIA STEINEMOVÁ

Po povznášejícím prohlášení, že ženy dosáhly v boji za emancipaci významného mezníku, je znásilňování stěží to první, o čem bych se chtěla zmínit. Avšak navzdory tomu, že velké korporace v současné době chtějí mít ženy v dozorčích radách, ženy arabského jara prokázaly svou schopnost svrhnout diktátory a ženy v Afghánistánu i jinde jsou připravené uhájit svoje postavení na barikádách, je sexuální násilí ženám neustále v patách. Neodradí je však od úsilí reformovat soudnictví, otevírat školy a rozvíjet zdravotní péči. Neodradí je od přebírání vůdčích rolí, rolí učitelek a vzorů, jimž se lidé chtějí podobat. Znásilňování nicméně i nadále tvoří škaredé základy dějin změn ženského postavení ve společnosti. Pohrbit tuto otrěsnou realitu je stejně účinné jako přát si, aby se nikdy nestala. Pojmenovat hrůzu sexuálního násilí je zásadním momentem dynamiky změn.

V životě ženy se dosud vynořuje přízrak znásilnění jako forma trestu nebo způsobu ovládnutí. Manželské znásilnění tu bylo odedávna. Znásilnění na schůzce (*date rape*) je relativně nový fenomén. V mnoha domácnostech dosud muži prohlašují, že ženu vlastní a mají právo mít s ní pohlavní styk na požádání. Bezbranné děti jsou pohlavně zneužívány svými otci, strýci a bratry; v některých zemích jsou muži přesvědčeni, že lékem na AIDS je pohlavní styk s holčičkou.

Beztrestnost mužů za znásilnění zůstává ostudou lidských dějin již po staletí. Sexuální násilí bylo a je pro ženy doživotním orkelem.

O tom, co v jejich životě znamenalo znásilnění, jsem mluvila s ženami z Afriky i Evropy, z Asie i Severní Ameriky. Některé z příběhů, jež se jim staly, byly tak neuvěřitelně děsivé, že jsem jen lapala po dechu. Jiné příběhy mě potěšily, neboť z nich číselo obdivuhodná odvaha, s níž se ženy domáhaly spravedlnosti. Všechny příběhy na jednu stranu ukázaly, jak pachatelé těžili z mlčení společnosti a jak je před trestem chránilo i zahanbení jejich obětí, ale na druhou stranu ukázaly i nebojácnost a houževnatost, s níž se ženy vynasnažily s touto pohromou skoncovat.

Někteří lidé se domnívají, že by se o znásilnění nemělo mluvit. Když se vám to stane, buďte zticha, mlčte, protože stigma znásilněné vám znemožní najít si práci, přátele i partnera. Lidé říkají: „Hoďte to za hlavu. Není dobré oživovat minulost.“ Jiní si ještě dnes dovolí říct: „Říkala si o to. Oblékala se jako děvka.“ Nebo hůř: „Potřebovala dostat lekci.“ A až příliš mnoho lidí odmítá věřit statistikám. Nechtějí uvěřit, že by jedna lidská bytost mohla být ke druhé lidské bytosti tak krutá, a tak rezolutně tvrdí, že toto téma není vhodné pro zdvořilou konverzaci. Lidé, kteří nechtějí zasahovat, když se děje něco špatného, tiše souhlasí s pokračováním nespravedlnosti, čímž jen dokazují, že nic takového jako nevinný kolemjdoucí neexistuje.

Znásilnění vždycky patřilo k tichým zločinům. Oběť se nechtěla svěřit s tím, co se jí stalo, protože mohla být zapuzena, odmítnuta, zavržena. Zbytek světa by buď upřednostnil neuvěřit, že k znásilnění došlo, nebo by si osvojil bláhovou představu, že nejlepší reakcí je mlčet.

Dnes už je tabu mlčení v souvislosti se sexuálním násilím prolomeno. Ženy z Bosny, Rwandy a Demokratické republiky Kongo se hlasitě postavily proti znásilňovacím táborům, masovému znásilňování, a dokonce opakovanému znásilňování, což je termín používaný konžskými ženami pro stav, kdy jsou ženy znásilněny nejprve příslušníky jedné domobrany a pak znovu, když do vesnice napochodují příslušníci jiné domobrany. Tyto případy již nejsou v tichosti pomíjeny, ale zprávy o nich se stávají součástí světového tisku, jako například případ Muchtar Majové, pákistánské dívky znásilněné muži z vesnice, kteří ji tím chtěli potrestat za to, že chodila s hochem z vyšší kasty. A znásilnění dívky v bezvědomí ve Steubenville ve státě Ohio v roce 2012 si lidé všimli převážně proto, že některá média uvedla, že „ubozí chlapi, kteří ji znásilnili, jdou do vězení a jejich život končí“. Rozhořčená veřejnost zaplavila internet reakcemi typu: „Když si děláte takové starosti s dobrým prospěchem, skvělým repertoárem a fotbalovým stipendiem, neznásilňujte děvčata, která upadla do bezvědomí, a nevystavujte pak fotky na YouTube!“

O příčinách a následcích znásilnění se konečně hovoří i v OSN. V roce 1998 prohlásil Mezinárodní trestní soud v Haagu (*International Criminal Court in The Hague*) znásilnění za válečný zločin. V roce 2007 Rada bezpečnosti OSN usoudila, že znásilňování představuje válečnou strategii, a že tudíž spadá do otázek bezpečnosti. Toto prohlášení uvítali aktivisté, jenže většina lidí se zajímala o to, co Rada bezpečnosti OSN s novou rezolucí může udělat a opravdu udělá, neboť její stanovisko vyžadovalo od nepřátelených stran válečných konfliktů okamžité a úplné ukončení všech násilností vůči civilnímu obyvatelstvu. Rezoluce od států rovněž požadovala zajištění větší ochrany žen a zrušení beztrestnosti mužů. Čekání na skutek po vydání rezoluce OSN se však podobá očekávání deště během vrcholícího období sucha. Ženy už mají čekání na činy dost. Cenami ověřená americká dramatička a aktivistka Eve Enslerová, autorka díla *Monology vaginy* (*The Vagina Monologues*) a zakladatelka globálního aktivistického hnutí V-Day, jež má za cíl ukončit násilí na ženách a dívkách, dostala nápad. Co kdyby miliarda žen na celém světě jednoho konkrétního dne koordinovaně povstala a zazpívala jednu a tutéž píseň a zatančila jeden a týž tanec? Co kdyby se ženy přihlásily o své místo na slunci společně, co kdyby se společně ozvaly a strhly závoj tmářství? Nebylo by to poselství, že padesát procent světové populace má už dost násilí páchaného na ženách? Kritici prohlašovali, že k ničemu takovému nedojde. Jenže kritici se nezeptali ženské populace světa.

Dne 14. února 2013 začala miliarda žen od Indie a Filipín přes Spojené státy americké až po Velkou Británii a Německo tančit, zpívat a hlásit se o právo na vlastní tělo. Dne 14. února 2014 to ženy zopakovaly. Tisíce párů podupávajících nohou a tleskajících rukou, malé holčičky i stařenky, ženy z byznysu i mladá děvčata, všechny zaplavyly veřejné prostory ve 207 zemích světa. Tančily, vztahovaly paže k nebi a zpívaly vítězný popěvek, slyšitelný po celém světě.

*Tančím, protože miluji,
tančím, protože sním,
tančím, protože moje trpělivost je u konce,
tančím, protože už nechci slyšet křik o pomoc,
tančím, abych změnila zákony,
tančím, abych skoncovala s bolestí,
tančím, aby všechno bylo jinak,
je čas zbavit se řetězů.³*

³ *I dance 'cause I love,
Dance 'cause I dream,*

Zúčastnily se tzv. Povstání jedné miliardy (*One Billion Rising*), největší globální akce v dějinách, jejímž cílem bylo učinit přítrž násilí páchanému na ženách. Rozhodnutí skoncovat s utlačováním, týráním a druhořadým občanstvím žen se již vzedmulo jako skočný příliv v Asii, Africe, Severní Americe a Evropě. Když Eve Enslerová spočítala statistické údaje, došla k šokujícímu výsledku: „Každá třetí žena na planetě je v životě znásilněna nebo zbita. Násilí na miliardy žen je zvěrstvo. Tanec jedné miliardy žen je revoluce.“

Na tuto myšlenku přišla Eve Enslerová, když opět zavítala do centra pro ženy *City of Joy* v Bukavu v Demokratické republice Kongo. Toto centrum osobně vybudovala se ženami, jež přežily nejhorší a nejhanebnější formy fyzického zneužívání a týrání, jaké svět kdy poznal. Byla to právě holohlavá a hubená Eve Enslerová, která se vypotácela z mdlob a strachu z léčby rakoviny dělohy a která spočinula ve vstřícné náruči svých spolupracovnic, s nimiž se pustila do díla ve městě, jež proslulo jako světové hlavní město znásilňování. Svou vlastní rakovinu si Eve spojila s rakovinou krutostí, jež tyto ženy poznaly. Ve své nové knize *V těle světa* (*In the Body of the World*) Enslerová popisuje „rakovinu ze stresu vyvolaného nemožností seberealizace, rakovinu skrytého traumatu“ a vlastní epifanii, v níž vidí „rakovinu jako alchymistu, hybatele změny“: „Jsem nesmírně zavazaná konžským ženám, jejichž síla, krása a radost uprostřed hrůz mě přiměly povznést se nad sebelítost.“

Tam také Enslerová připadla na myšlenku tance. „Tancem se utrpení promění v akci, bolest v moc. Vyzveme k tanci všechny ženy, aby opět zaujaly své místo na slunci, aby stanuly nohama na zemi a získaly právo na vlastní tělo.“ Myšlenka se rozšířila jako požár: ženy z měst i venkova, farmářky i rybářky, umělkyně i učitelky, všechny prohlásily, že se k tanci přidají.

Eve Enslerová říká: „Tanec je geniální formou protestu. Můžete tančit kolektivně i o samotě, tanec vám dodává energii, získáváte pocit, že vám ulice patří. Korporace ztrácejí kontrolu.“ Enslerová uvádí tucty akcí, z nichž se skládalo Povstání jedné miliardy: *flash mob* v Evropském parlamentu, přes čtyřicet akcí v New York City, účast přes mobilní telefony v Teheránu, lidský řetězec v Dháce v Bangladéši či protestní pochody a tance žen, jež v Bangladéši přežily kyselínové útoky. Ve filipínském hlavním městě Manile muselo být uzavřeno patnáct

*Dance 'cause I've had enough,
Dance to stop the screams
Dance to break the rules
Dance to stop the pain
Dance to turn it upside down
It's time to break the chain.*

městských bloků, aby měly ženy, v počtu přes milion, prostor k tanci. Před vcho-dem do afghánského parlamentu pochodovaly dvě stovky mužů a žen. V somál-ském Mogadišu se konal vůbec první *flash dance* v dějinách a přes dvě stovky akcí proběhly ve Velké Británii. Vystoupily i hollywoodské hvězdy, například herečka Anne Hathawayová. Přidal se i dalajláma, politici a výkonní ředitelé korporací. Eve přiznává, že účast byla tak vysoká, že překonala její nejdívočejší sny. Cítí se být povolána k misi za trvalé ukončení násilí, jež nazývá „metodou útla-ku“. Vy-tkla si za cíl najít správný způsob, jak ukončit násilí, aby „se neopakovalo done-konečna jako dny ve filmu *Na Hromnice o den více*“.

Povstání jedné miliardy bylo kýženým závanem, nezbytným k rozdmýchání uhlíků a rozdělení ohně. Eve nyní chce, aby se mezinárodní společenství vzcho-pilo a oheň udržovalo. „Nadešla naše chvíle,“ vysvětluje Eve. „Přišel okamžik dů-věřovat svým znalostem, vlastním instinktům a proměnit vědomosti v moud-rost. Nyní již není vhodná doba čekat na svolení. Je třeba si za svou pravdou stát.“ Ženy nabádá, aby povstaly, využily druhý dech a ve svém snažení vytrvaly. Povstání jedné miliardy není ojedinělým výstřelem proti násilí na ženách. Stalo se součástí kanonády proti sexismu a útla-ku, soustředěné palby, která v dneš-ním světě stále nabývá na síle.

Jeden z nejnázornějších příkladů tohoto jevu poskytla Keňa, kde v roce 2011 nastal dlouho očekávaný rozhodující moment. V severním městě Meru obvinilo 160 dívek ve věku od tří do sedmnácti let keňskou vládu z toho, že je nedokázala ochránit před znásilněním. Právnický vzor si děvčata vzala z Kanady, kde již ženy úspěšně obvinily vládu z toho, že je nedokázala ochránit. Všichni, počínaje soudci nejvyššího soudu a konče smířčími soudci v Keni a experty a profesory práv v Kanadě, jsou přesvědčeni, že tyto dívky spor vyhrají a že jejich vítězství bude znamenat precedens, na jehož základě se změní postavení žen v Keni a možná i v celé Africe.

V souvislosti s nápravou zločinu starého jako lidstvo samo se tato tvrzení jeví jako poněkud ambiciózní, jenže experti i právníci, kteří se případem zabývají, tvrdí, že důkazy hovoří ve prospěch žen.

Duchovní matkou tohoto soudního procesu je Fiona Sampsonová, od roku 2014 držitelka prestižního vyznamenání Newyorské advokátní komory za práci v oblasti mezinárodního práva (*New York Bar Association Award for Dis-tinction in International Law*). Je výkonnou ředitelkou neziskové organizace Efekt rovnoprávnosti (*Equality Effect*), usilující o zlepšení života dívek a žen s využitím znalostí z oblasti lidských práv na mezinárodní úrovni. Vypracovala se s malou dávkou vrozeného štěstí a obrovskou houževnatostí. V roce 2002 končila Fiona Sampsonová magisterské studium na právnické škole Osgoode

Hall Law School v Torontu, kde se setkala s kolegyněmi, studentkami Winifred Kamaouovou, přednášející na Právnické fakultě Univerzity v Nairobi, a Elizabeth Archampongovou, proděkankou Právnické fakulty Univerzity Kwame Nkrumaha v Ghaně, jež přišly do Kanady studovat mezinárodní právo. Ženy sblížil společný zájem o princip rovnosti v právech. Když v Centru ženských studií na Torontské univerzitě začala externě přednášet Seodi Whiteová, právnička z Malawi, rozrostlo se ženské trio na kvarteto. Když Afričanky napadlo, zda by se model využitý počátkem osmdesátých let v Kanadě k reformě právních zásad přístupu k sexuálnímu napadení – kdy se aktivistkám podařilo úspěšně lobovat za nové znění zákona, poučit soudce a vzbudit pozornost u veřejnosti – nedal použít i v Africe, začala Sampsonová přemýšlet o možných způsobech, jak se vypořádat se zakořeněným násilím vůči ženám v zemích, jako je Keňa, Malawi a Ghana.

Osm let po původním setkání se v roce 2010 sešlo v Nairobi toto kvarteto žen s elitou specialistů na lidská práva z Kanady a Afriky k historickému spuštění programu Za svobodu tří, zahrnujícího tři africké státy: Keňu, Malawi a Ghanu. Program měl během tří let změnit postavení žen prostřednictvím tří strategií – soudních sporů, reformy soudnictví a právního vzdělávání. Měly v úmyslu zaměřit se na manželské znásilnění a přimět soudní systém, aby ho považoval za zločin. Když se právničky vrátily domů a pustily se do práce, došlo ještě k jednomu šťastnému setkání. Do Toronta přijela Mercy Chidiová a zapsala se na kurzy v Ženském vzdělávacím ústavu lidských práv (*Women's Human Rights Education Institute*) na Torontské univerzitě. Příběh Chidiové vyslechla lektorka kurzu, Mary Ebertsová, jedna z právniček pracujících na kauzách znásilnění manželem, zavolala Sampsonové a navrhla jí setkání s Chidiovou, která vedla Centrum naděje Brendy Booneové při neziskové organizaci Ripples International (*The Ripples International Brenda Boone Hope Centre*, jež je v Meru známé jako Tumaini – sva-hilský výraz pro „naději“). V té souvislosti se musím zmínit o Brendě Booneové, výkonné ředitelce sídlící ve Washingtonu, po níž je útulek pojmenován. Brenda se setkala s Mercy v roce 2006, když byla Mercy ve Washingtonu a sháněla peníze na záchranu opuštěných dětí trpících AIDS. „Pozvala jsem Mercy a jejího manžela,“ říká Brenda, „do svého domu. Chidiovi se dostavili do mého domu na Capital Hill, plného starožitností a viktoriánského nábytku, v ryze afrických oděvech.“ Brenda se zeptala, jak jim může pomoci, a když ji Chidiovi požádali o počítač, rovnou jim jeden dala a přidala šek na 5000 amerických dolarů. O rok později Mercy opět přijela do Washingtonu, tentokrát převzít Mezinárodní cenu míru (*International Peace Award*). Brenda opět manžele Chidiovy pozvala k sobě domů – „nabídla jsem jim smažené kuře, protože byla neděle a protože jsem

Jižanka“ – a Mercy jí předestřela, jaké měli s manželem obchodní plány a jak se rozhodli otevřít útulek pro znásilněné dívky. „Neobyčejně mě to dojalo,“ přiznává Brenda. „Vypsala jsem jim další šek, tentokrát na 25 tisíc amerických dolarů, a zavázala jsem se financovat veškerý provoz útulku.“ Brenda si uvědomovala, že to nebude stačit, pakliže se nedosáhne legislativního zásahu, který by učinil znásilňování dívek přítrž.

Když se po několika letech Mercy setkala s Fionou Sampsonovou a vyprávěla jí o útulku a děvčatech, jež se nemohou vrátit domů, protože muži, kteří je znásilnili, jsou stále volní a beztrestní, obě ženy se shodly, že je nezbytné vypořádat se s jádrem problému – s beztrestností násilníků a se selháním justičního systému, který je neodsoudil.

Sampsonová říká, že se projekt v důsledku jejího pocitu nutnosti naléhavého řešení rychle rozjel. „Jsem poslední kanadské dítě postižené thalidomidovou embryopatií,“ vysvětluje s odkazem na kdysi rozšířené a oblíbené sedativum, předepisované mj. těhotným ženám proti ranním nevolnostem, jehož účinky v matčině děloze negativně ovlivnily vývoj jejích paží a nohou. (Tento medikament byl v roce 1962 zakázán.)⁴ „V oblasti testování nových léků u nás tou dobou panovala kultura beztrestnosti,“ dodává Sampsonová. „Tváří v tvář beztrestnosti proto vždycky toužím po tom, aby spravedlnosti bylo učiněno zadost.“

Keňské zákony disponují ustanoveními, jež mají za úkol ochránit dívky před znásilněním čili „poskvněním“ (*defilement*). Stát je zodpovědný za policii i způsoby, jímž policie zajišťuje dodržování stávajících zákonů. Vzhledem k tomu, že keňská policie selhala, nezatkla pachatele a nezajistila dívkám potřebnou ochranu, právničky sepsaly žalobu, v níž se konstatuje, že za selhání systému je zodpovědný stát. Sampsonová tehdy prohlásila: „Dokážeme, že neschopnost ochránit dívky před znásilněním je ve skutečnosti porušením lidských práv, že jde o porušení ustanovení o rovnosti, zakotveného v keňské ústavě. Byl to keňský stát, který se zavázal k plnění ustanovení o rovnosti na úrovni mezinárodní, regionální i rodinné, a tudíž za ochranu dívek je zodpovědný stát. Jedině stát může zajistit lék, který potřebujeme a kterým je ochrana a bezpečí dívek.“

Sampsonové a dalším kanadským právníkům specializujícím se na lidská práva se to podařilo zhruba za pětadvacet let od chvíle, kdy se v Kanadské listině práv a svobod objevil 15. odstavec, obsahující ustanovení o rovnosti. S kauzami,

⁴ Aféra trvala velmi dlouho. V letech 1957 až 1961 užívalo tento lék zhruba pět milionů lidí na celém světě. Vedlejší účinky vzali lékaři na vědomí teprve v roce 1961 a vyřešili je tak, že lék se směl nadále vydávat jen na lékařský předpis. V mnoha státech světa došlo k soudním procesům a výrobce musel platit finanční odškodnění. Obětem léku se pak výrobce oficiálně omluvil až 1. září roku 2012. (pozn. překlad.)

jež znamenaly precedens a povinnost státu ochraňovat práva kanadských žen i do budoucnosti, dosáhli pozoruhodných úspěchů. Jedním z případů byla kauza torontské občanky, která byla v roce 1986 znásilněna mužem známým jako „Balcony Rapist“. Tento útočník, zaměřující se na ženy z jedné čtvrti městského centra, se za temných nocí dostával do ložnic svých obětí přes balkony v prvním či druhém patře. Žena vystupující pod pseudonymem Jane Doeová zažalovala policii s tím, že povinností policie bylo varovat potenciální cíle balkonového násilníka a ženy ochránit. Policie se pokoušela zbavit odpovědnosti argumentem, že kdyby potenciální cíle varovala, varovala by tím zároveň násilníka. Jane Doeová prohlásila, že ji torontská policie využila jako návnadu k přilákání predátora. Zasludou odvahy a tvrdošíjné rozhodnosti žalující strany se z případu stala *cause célèbre*. V roce 1998 Jane Doeová soudní spor vyhrála.

Mary Ebertsová, pracující na případu keňských dívek, vysvětluje spojitost mezi oběma kauzami: „Policie o výtečníkovi věděla, znala jeho metody a věděla, ve kterých městských částech hrozí ženám nebezpečí, přesto před potenciálním nebezpečím tyto ženy nevarovala. Jane Doeová byla tímto pachatelem znásilnění, což policie mohla předvídat. Rozhodla se vyvolat tento soudní proces, který nyní v případě 160 keňských dívek využíváme jako precedens, aby upozornila, že povinností policie je dbát na dodržování zákonů – od toho tu zákony jsou. A pokud policie na dodržování zákonů nedohlží, pokud vláda o vynucování dodržování zákonů nedbá, pak se policie i vláda provinily tím, že porušily ustanovení o rovnosti občanů.“

Ebertsová si uvědomuje, že pokud se má z případů stát precedens, musí k tomu takříkajíc být příznivá konstelace. Její kolegyně Winnie Kamaúová je přesvědčena, že podobná kauza by byla jen před pár lety zcela nemyslitelná. „Myslím, že načasování je vlastně dokonalé, zejména co se týče keňského kontextu,“ říká Kamaúová. „Máme novou ústavu, která vstoupila v platnost v srpnu 2010, a během posledních několika let byly v naší zemi schváleny některé velice pokrokové zákony. Před pěti lety by bylo obtížné dát všechny lidi dohromady, ale dnes bych řekla, že nadešel pravý okamžik. Afričanky dnes mají větší povědomí o svých právech a navíc mají pocit, že je nezbytná změna. Souhry těchto okolností a sil můžeme využít.“

Nová keňská ústava obsahuje účinná ustanovení, jež ženám a dívkám zaručuje větší rovnoprávnost, taková, která tamní soudy ještě neměly příležitost interpretovat. Přesně ve stejné situaci se nacházely kanadské soudy před pětadvaceti lety, kdy vešla v platnost Kanadská listina práv a svobod. Soudy musejí nové zákony testovat a interpretovat. Po zvážení vlastních zkušeností s listinou práv a svobod kanadští právníci vnímají tento případ jako příležitost, jak soudům

umožnit vykládat a aplikovat ústavní ustanovení takovým způsobem, který by zaručil ženám a dívkám lidská práva. Proces je náročný na čas i peníze, ale je to nejlepší způsob, jak vytvořit precedens, jímž se budou soudy v budoucnosti řídit. Jakmile kauzu vyhrají, aktivistky programu Za svobodu tří plánují podobnou akci v Malawi a Ghaně.

Pokud z dějinného hlediska změníte postavení jedné ženy, nezměníte jen její postavení, ale postavení celé rodiny. Pokud je dívka sebevědomá a zná svá práva, ví, co může od státu žádat a že stát má vůči ní jisté povinnosti již ze samotného faktu, že je jeho občankou. Dívka má právo na vzdělání, obživu a přístřeší. Může si činit právní nároky, aby nebyla marginalizována. Jakmile stát přebere zodpovědnost za dodržování lidských práv žen a za ochranu dívek a žen před násilím, zavládne ve společnosti automaticky atmosféra, která bude pro páchání násilí na ženách nepříznivá. S mnohem větší pravděpodobností lze očekávat, že lidé, kteří budou o právech žen a dívek mluvit s pohrdáním, budou svými přáteli pokáráni a že se ozvou i samotné ženy, vznesou obvinění a budou se dožadovat spravedlnosti.

Jízda z Nairobi do Meru (1 milion obyvatel), kde je provozován útulek keňských žen, trvá čtyři hodiny. Cestou míjíme banánové farmy, čajové plantáže, akácie deštníkového tvaru, vdechujeme suché aroma savany. Krajina je posetá mečícími kozami a cedulemi oznamujícími, že Ježíš je spása. Vdechujeme vůni mangovníků a růžových, oranžových a červených bougainvilleí lemujících krajnice vozovky a sledujeme fluorescenční zelené billboardy upozorňující, že zdejším poskytovatelem mobilních telefonických služeb je společnost Safari. Blížíme se k Meru, překračujeme rovník, vedro sílí, ale provoz na silnici se nemění – stále je hustý a rychlý, takže každým okamžikem jen o vlasek unikáme srážce s jiným vozidlem nebo chodcem.

Silnici z udusané červené hlíny, vedoucí do útulku organizace Ripples International, stíní svěží baldachýn stromů, poskytujících útočiště před horkým rovníkovým sluncem. Zdánlivou ochrannou hradbu proti vetřelcům do tohoto bukolického azylu 160 dívek, jež se chystají utnout hlavu hadovi sexuálního násilí, zde tvoří keře purpurových azalek a žlutých ibišků.

V Nairobi jsem byla upozorněna, co mohu od dívek, jejichž případy byly pro soudní proces vybrány, očekávat. Jako první jsem představena Emily. Vzrůst děvčete mi vyrazí dech. Emily je stěží vysoká metr čtyřicet, šířka v ramenou sotva třicet centimetrů. Když však usedne, aby mi vypověděla svůj příběh, z jejího ochraptělého hlasu zaznívá rozhodnost. „Můj dědeček mě požádal, abych mu přinesla louč,“ vysvětluje jedenáctiletá dívka. Přinesla mu ji, jenže muž ve

skutečnosti chtěl svítit. „Zmocnil se mě silou a varoval mě, že když budu křičet, podřeže mě.“ Podobně jako tisíce mužů v Keni a v podstatě v celé subsaharské Africe i Emilyin dědeček věří, že pohlavní styk s holčičkou je lékem na onemocnění AIDS, a tato víra jej zřejmě vedla ke znásilnění vlastní vnučky nejspíš proto, že chtěl vyléčit sám sebe. Co horšího, tito muži věří, že čím mladší je holčička, tím je léčba účinnější. Nyní je na základě žaloby děda předvolán před vrchní soud v Nairobi. Dokonce i Emily tuší, že celá kauza bude mít s velkou pravděpodobností historický význam. Tato drobná holčička, spolu s dalšími 159 žalujícími, si uvědomuje, že se může stát jednou z těch, jimž se podaří posílit postavení žen a dívek nejen v Keni, ale v celé Africe.

„Ti muži dostanou ponaučení, že se takovéhle věci malým holkám dělat nemají,“ dodává Emily, která podobně jako ostatní dívky, s nimiž jsem se setkala, vyvažuje své postavení oběti nově nalezeným zplnomocněním, jež vyplynulo z jejího rozhodnutí řešit situaci soudní cestou.

Charity je také jedenáct let, zatímco její sestře Susan jen šest. Jejich matka je mrtvá. Znásilnil je jejich vlastní otec jednoho dne během zimních měsíců, když se vrátily ze školy domů. Nejprve Charity, pak Susan. Charity říká: „Chci, aby můj otec šel do vězení.“ Její sestra je natolik traumatizovaná, že se od Charity vůbec nechce hnout a jí, spí a mluví jen tehdy, když ji Charity ujistí, že je to bezpečné. O dívky se stará Perpetual Kimanzeová, která je také koordinátorkou poradenské a terapeutické činnosti, a bedlivě sleduje, jak mi malá Susan sotva slyšitelným hlasem a s mučivými přestávkami mezi jednotlivými slovy říká: „Můj... otec... mi dal... penis... mezi... nohy... a... ublížil... mi.“

Emily byla znásilněna před šesti dny, ale stále si stěžuje na bolesti v břišku. Nemůže spát. Svou rodnou kisvahilštinou (místním dialektem svahilštiny) říká: „Nasikja učungu sana nikjenda čoo, kukodžoa“ – jít do koupelny bolí.

Patnáctiletá Doreen má v důsledku znásilnění bratrancem čtyřměsíční dítě. Její matka je duševně nemocná. Otec je před lety opustil, a tak se nastěhovali k matčině sestře. Když si Doreen uvědomila, že je těhotná, teta jí poradila, aby si nechala udělat potrat. Když se to dozvěděl strýc, seřezal ji a vyhodil z domu. Zvažovala sebevraždu, ale doslechla se o útulku Ripples a zvolila centrum Tumaini.

Každých třicet minut je v Keni znásilněno děvče. Někdy jde o tříměsíční holčičky. Pokud děvče na následky zranění nezemře, je opuštěno. Rodiny nechťejí mít se znásilněnými děvčaty nic společného. Je jisté, že takové děvče nebude mít naději získat vzdělání. Některé dívky nemohou chodit do školy, protože je znásilnil učitel. Jiné jsou poznamenány stigmatem, jsou zavržené, ostrakizované, stávají se obětí nanovo. Často se ukáže, že byly při znásilnění infikovány virem HIV,

a tak mají podlomené zdraví. Podléhají infekcím močových cest a nemocem přenášeným pohlavním stykem. Bez vzdělání a finanční podpory, navíc ve špatném zdravotním stavu, se propadají do chudoby. Dětství je pryč, a tak se tyto ženy stávají charakteristickou, známou tvář Afriky – chudou, nezdravou, strádající.

Pěťadvacet procent keňských dívek ve věku od dvanácti do čtyřiaadvaceti let ztratilo panenství při znásilnění. Odhaduje se, že se úřady o sedmdesáti procentech těchto činů vůbec nedozví a jen třetina oznámených případů se dostane před soud. Pakliže prokurátor dokáže, že dívka nebylo v době útoku ještě pánáct, je násilník odsouzen a jde do vězení. Jsou tu však četná ale. Dodržování zákona není vynucováno a případy znásilnění jsou stále častější. Přes 90 % napadených dívek násilníky zná, jsou to jejich otcové, dědečkové, strýčkové, učitelé, kněží – právě ti lidé, kteří mají na bezpečí bezbranných dětí dohlížet. A důvodem, proč znásilňují malá děvčátka, není jen to, že se chtějí vyléčit z AIDS. Hedaja Atupeljeová, sociální pracovnice působící v útulku provozovaném keňským Programem pro šíření povědomí o ženských právech v Nairobi, mi sdělila: „Muži považují pohlavní styk s malým děvčátkem za odznak zámožnosti a stylivosti. Někteří z nich mají vyšší vzdělání a chtějí být první, kdo ženu připraví o panenství. Proto vyhledávají mladá děvčata.“

Pokud je pachatelem živitel rodiny, rodina by hladověla, kdyby ho vsadili do vězení, a tak nakonec mlčí i matka dítěte. „Je to naše africká kultura,“ vysvětluje Kimanzeová. „Nikdo nechce být spojován s děvčetem, které bylo znásilněné nebo žije v útulku. Je třeba, abychom povstaly a nahlas řekly, že to není *naše* hanba, ale jejich!“

Pokud keňský občan potřebuje, aby se policejní obvinění s jeho jménem „ztratilo“, může si to zaplatit. Nebo může podplatit policejního důstojníka, aby policie žádné obvinění nevznesla. Pokud se případ bere vážně, vyslechnou se svědci, dítě se pošle na vyšetření k lékaři a výsledky lékařské zprávy se zašlou zpět na policii. „V té době dochází k přesunům finančních hotovostí,“ zlobí se Atupeljeová. „Pokud jde na policii dívka či žena na vlastní pěst, obvykle se jí vysmějí a zastraší ji. Asi před šesti lety se říkalo, že policie otevře genderové oddělení, kde ženy budou moci bezpečně oznamovat spáchaný zločin. Jenže za stolem tohoto oddělení ještě nikdy nikdo neseseděl, pracovní desku pokrývá vrstva prachu.“

„Problém je, že naše kultura nám nedovoluje mluvit o sexuálních záležitostech,“ stěžuje si Mercy Chidiová. „Jediná rada, kterou mi matka dala, když jsem začala menstruovat, zněla: ‚Nehraj si s chlapci; otěhotněla bys.‘ Můj vlastní strýc se mě pokusil znásilnit. Do dnešního dne jsem o tom matce neřekla. Měly bychom mlčení prolomit.“ Když děvčata přijdou do útulku, pokračuje Mercy Chidiová, mají těžké trauma a nechtějí mluvit vůbec s nikým. Některá jsou vystrašená,

jiná agresivní. Mají sklon k vzájemné nevraživosti. Mercy však zdůrazňuje, že i když se časem začnou lepšit a zotavovat, přes utržené trauma se nikdy zcela nepřenesou. „Je to jako s papírem roztrhaným na hodně kousků. I když se snažíte poskládat útržky sebepečlivěji, papír do původní podoby nesložíte. Takové jsou následky sexuálního napadení.“ Každý večer poté, co se setmí a záclony se zatáhnou, začne jedna malá holčička plakat. „Je to hodina, kdy k ní obvykle chodil otec a znásilňoval ji,“ objasňuje Chidiová.

V programu centra Tumaini zůstávají dívky šest týdnů. Ihned po příchodu dostávají jako prevenci proti AIDS a otěhotnění profylaktické léky a po celou dobu mají k dispozici lékařskou a poradenskou péči. Pokud pro ně není doma bezpečno, mohou se buď zapsat na internátní školu, nebo mohou dlouhodobě bydlet v centru. Po návratu domů se musejí jednou za měsíc po dobu prvního půl roku hlásit v centru, kde jim je stále zajišťováno poradenství a podpora. V době mé návštěvy bydlí dlouhodobě v centru jedenáct dívek.

Jednou z nich je patnáctiletá Luckline, znásilněná sousedem. Dozvídám se, že je v devětatřicátém týdnu těhotenství. Když mluví o tom, co se jí přihodilo, nepůsobí dojmem oběti. Hovoří jako dívka, která chce změnu a kompenzaci. „Stalo se mi to 13. května 2010,“ říká. „Chci se ujistit, že se to mé sestře nestane nikdy.“ Když se jí ptám, co udělá, až se dítě narodí, odpovídá, že se vrátí do školy, protože se chce stát básnířkou. Aniž by se odmlčela, rovnou mi čte jednu ze svých básní:

*Přicházím,
prolínám dějinami a mizím ve věčnosti,
vykračuji si z ráje do města konzumu,
vítězná, slavná, vážná a zbožná,
elegantní, milostiplná a pravdivá,
ústřední a vrcholné literární dílo zároveň,
zářící, rostoucí a plynoucí,
tady, tam, všude,
denně vesele zdravím miliony,
jsem to já, kniha knih.⁵*

⁵ Here I come

*Walking down through history to eternity
From paradise to the city of goods
Victorious, glorious, serious, and pious
Elegant, full of grace and truth
The centerpiece and the masterpiece of literature
Glowing, growing, and flowing*